

Επιμέλεια
ΡΟΥΛΑ ΤΣΟΚΑΛΙΔΟΥ, ΜΑΡΙΤΑ ΠΑΠΑΡΟΥΣΗ

θέματα
ταυτότητας
στην ελληνική
διασπορά

γλώσσα και λογοτεχνία

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

Ρούλα Τσοκαλίδου – Μαρίτα Παπαρούση 13

Ενότητα Α': Γλώσσα

JOSHUA A. FISHMAN: *Διασπορά και διασπορά και... διασπορά*. 27

ΕΛΕΝΗ ΣΚΟΥΡΤΟΥ: *Η γλώσσα της διασποράς και η διασπορά της γλώσσας*. 33

ΛΟΥΚΑΣ Δ. ΤΣΙΤΣΙΠΗΣ: *Η διασπορά εκ των έσω*. 49

MICHAEL CLYNE: *Τα ελληνικά στην Αυστραλία*. 59

KATERINA FINNIS, PENELOPE GARDNER-CHLOROS ΚΑΙ LISA McENTEE-ATALIANIS:

*Ελληνοκύπριοι στο Λονδίνο. Μια εμπειρική μελέτη
για τη γλωσσική χρήση, τις γλωσσικές στάσεις και την ταυτότητα*. 69

ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΟΥΡΤΗ-ΚΑΖΟΥΛΛΗ ΚΑΙ JIM CUMMINS: *Ενίσχυση των γλωσσικών
ικανοτήτων και ταυτοτήτων των μαθητών μέσω των νέων τεχνολογιών*. 93

ΡΟΥΛΑ ΤΣΟΚΑΛΙΔΟΥ: *Γλώσσα και ταυτότητα στη διασπορά:
θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα*. 115

Ενότητα Β': Λογοτεχνία

ΜΙΧΑΗΛ ΤΣΙΑΝΙΚΑΣ: *«Jimmy was there»: αυτόγραφος και αυτόπτης μάρτυς*. . . 141

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ: *Η κατάλυση των εθνοτικών ορίων και η αστυνόμευση
των εθνικών συνόρων: ελληνοαμερικανικές πολιτικές και λογοτεχνικές
παρεμβάσεις στο Βορειοηπειρωτικό (1912-1919)*. 167

ΒΕΝΕΤΙΑ ΜΠΑΛΤΑ: *Εκπατρισμός, ετερότητα και αναζήτηση ταυτότητας
σε κείμενα της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας της διασποράς στη Γαλλία* 185

ΜΑΡΙΤΑ ΠΑΠΑΡΟΥΣΗ: *Αμφίσημη ηθικότητα και παιχνίδια ανδρισμού:
αναζητώντας την ταυτότητα στη μεταναστευτική πεζογραφία
του Αντώνη Σουρούνη*. 203

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΗΣΤΟΥ: <i>Συγκρουσιακές και συγκλίνουσες εννοιολογήσεις ταυτοποίησης στο λόγο, στο χρόνο και στο χώρο: μία πρώτη συγκριτική αναφορά στην ανθρωπογεωγραφία μετανάστευσης-παλιννόστησης σε πεδίο και ποίηση</i>	219
ΔΙΑΜΑΝΤΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ: <i>Ώφεις ταυτότητας και ετερότητας: οι εικόνες του άλλου στο σύγχρονο ελληνικό μυθιστόρημα</i>	233
Οι συγγραφείς του τόμου	243
Ευρετήριο ονομάτων	249
Ευρετήριο όρων	253

ΡΟΥΛΑ ΤΣΟΚΑΛΙΔΟΥ

Γλώσσα και ταυτότητα στη διασπορά: θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα

Εισαγωγή

Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ παραπέμπει στο χώρο της επαφής των γλωσσών και της διγλωσσίας, καθώς και σε σημαντικά (κοινωνιο)γλωσσολογικά ζητήματα, όπως είναι η γλωσσική διατήρηση, αλλαγή και υποχώρηση. Μελετώντας, όμως, τα θέματα αυτά καλούμαστε να προσεγγίσουμε μια σειρά από θέματα που συσχετίζονται, έμμεσα ή άμεσα, με την ταυτότητα και, ειδικότερα, την υπαγωγή μας σε κάποια εθνοτική, γλωσσική ή πολιτισμική ομάδα. Η σύνθεση των στοιχείων που συναποτελούν την ταυτότητά μας, καθώς και το ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η σύνθεση αυτή, έχουν ιδιαίτερη σημασία τόσο για το κάθε δίγλωσσο άτομο ή κοινότητα της διασποράς όσο και για το περιεχόμενο της πολυπολιτισμικής κοινωνίας που δημιουργείται μέσα από την επαφή των γλωσσών και των γλωσσικών κοινοτήτων μεταξύ τους.

Στο άρθρο αυτό προσεγγίζουμε το θέμα της ταυτότητας στη διασπορά μέσα από τη μελέτη της γλώσσας και της επαφής των γλωσσών, ξεκινώντας από σχετικές θεωρητικές προσεγγίσεις για να συνεχίσουμε σε ερευνητικά δεδομένα από την ελληνόφωνη διασπορά και να καταλήξουμε σε συμπεράσματα, που αφορούν, γενικότερα, τη διασπορά εκτός αλλά και εντός Ελλάδας.

Θεωρητικοί προβληματισμοί και προσεγγίσεις

Η σχέση του έθνους με τη γλώσσα, η οποία έχει προβληματίσει πολλούς/-ές ερευνητές/-τριες (βλ. Σκοπετέα 2001) στον ευρύτερο χώρο της κοινωνιογλωσσο-

λογίας και άλλων κοινωνικών επιστημών, είναι πολύπλοκη και πολυδιάστατη. Είτε αποδεχτούμε την ταύτιση έθνους και γλώσσας είτε όχι, μια προσπάθεια διερεύνησης του τρόπου σύνδεσης της έννοιας του έθνους με τη γλώσσα είναι απαραίτητη. Το θέμα παίρνει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις στο πλαίσιο της ελληνικής διασποράς, στο βαθμό που η διασπορά δημιουργείται κάτω από συνθήκες επαφής γλωσσών και εθνοτήτων που οδηγεί συχνά στη δημιουργία μιας νέας εθνοτικής και γλωσσικής σύνθεσης η οποία εκφράζει τις ιδιαίτερες ανάγκες των κοινοτήτων της διασποράς.

Οι κοινωνιογλωσσολόγοι-μελετητές της διασποράς θεωρούν δεδομένο τον δυναμικό και πολυδιάστατο χαρακτήρα της γλώσσας, αλλά και της σχέσης της με τα μέλη των κοινοτήτων της διασποράς που εκφράζονται μέσα από αυτήν. Η μελέτη της γλώσσας στη διασπορά συνεπάγεται τη διγλωσσία, τη συνύπαρξη επικοινωνιακών κωδίκων, την αλληλεξάρτηση γλωσσών, τη μεταφορά στοιχείων από τον έναν κώδικα στον άλλο και την εναλλαγή κωδίκων για την καλύτερη έκφραση των επικοινωνιακών αναγκών των δίγλωσσων. Στα ζητήματα που αφορούν την εθνότητα στη διασπορά περιλαμβάνονται η ένταξη σε διάφορες ομάδες, με χαρακτηριστικά που είναι κοινά, αλλά και διακριτά, η ύπαρξη πολλαπλών υποχρεώσεων αλλά και δικαιωμάτων, η ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων, η διατήρηση της οικογενειακής παράδοσης, αλλά και η ενσωμάτωση στο κοινωνικό γίγνεσθαι της νέας χώρας, μέσα από μια συνεχή προσπάθεια εξισορρόπησης ανάμεσα σε διαφορετικές γλωσσικές και πολιτισμικές πραγματικότητες.

Ο γνωστός κοινωνιογλωσσολόγος Joshua Fishman (1989) έχει αναλύσει τον όρο εθνότητα στη διασπορά ως α) ένα φαινόμενο, με υπαρκτές ή συμβολικές διαστάσεις, συνδεδεμένο άμεσα με τη γλώσσα, β) ένα ιστορικό φαινόμενο, γ) σε σχέση με την πατρότητα (paternity), το κληροδοτημένο αίσθημα από τους γονείς μας, και δ) σε σχέση με ένα συγκεκριμένο σύστημα συμπεριφορών (patrimony). Η διατήρηση της εθνοτικής μας ταυτότητας, σύμφωνα με τον ίδιο, συμβαδίζει με τη διατήρηση της εθνοτικής μας γλώσσας, στο βαθμό που η τελευταία αποτελεί, ταυτόχρονα, τόσο βασικό συστατικό στοιχείο όσο και μέσο έκφρασης της εθνοτικής ταυτότητας. Κατά τον ίδιο, το θέμα της γλωσσικής διατήρησης είναι αλληλένδετο με τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι κοινωνιογλωσσολόγοι ενδιαφέρονται για τη μελέτη της γλωσσικής διατήρησης και ετερογένειας, όχι μόνο γιατί συνεπάγεται μεγαλύτερο γλωσσικό πλούτο, αλλά και γιατί η κάθε γλώσσα εμπεριέχει και μια μοναδική πολιτισμική και κοινωνική διάσταση (Van

Parijs 2000, στο Kymlicka και Patten 2003), ενώ σε πολλές περιπτώσεις εθνοτικών ομάδων η γλώσσα αποτελεί την κύρια κεντρική αξία (core value) της εθνοτικής ταυτότητας (Smolicz 1979).

Πολυπολιτισμός

Ο γνωστός μελετητής θεμάτων που αφορούν την εθνοτική ταυτότητα στην Αυστραλία J. J. Smolicz έχει αναπτύξει ένα μοντέλο ανάλυσης των πολιτισμικών αξιών των διάφορων εθνοτικών ομάδων, στο οποίο αναφερόμαστε παρακάτω και από το οποίο προκύπτουν χρήσιμα στοιχεία που αφορούν το πολυπολιτισμικό προφίλ των σύγχρονων κοινωνιών.

Ο Smolicz (1979), αναλύοντας τον πολιτισμό και την εκπαίδευση σε μια πλουραλιστική κοινωνία, με γνώμονα τις αρχές της ανθρωπιστικής κοινωνιολογίας (Smolicz 1979: 201), θεωρεί ότι ο πλουραλισμός ή ο μονοϊσμός μιας κοινωνίας εξαρτάται από τις αξίες και το πολιτισμικό περιεχόμενο που αποδίδουν τα μέλη των διάφορων εθνοτήτων (E) για τους εαυτούς τους, αλλά και από τις αντίστοιχες στάσεις της ευρύτερης κυρίαρχης κοινωνίας (K). Παρακάτω παρουσιάζουμε σχηματικά το μοντέλο αυτό:

**Τυπολογία προσωπικών κοινωνικών συστημάτων
σε μια πλουραλιστική κοινωνία**

(Smolicz 1979: 202)

Τύπος	Ιδεολογικό σύστημα αξιών κυρίαρχης ομάδας	Σημασία που αποδίδεται στις κοινωνικές αξίες	Κοινωνικά συστήματα ατόμων της κυρίαρχης ομάδας		Κοινωνικά συστήματα ατόμων εθνοτικών ομάδων	
			Πρωτογενές σύστημα	Δευτερογενές σύστημα	Πρωτογενές σύστημα	Δευτερογενές σύστημα
(I)	Εξωτερικός Πολιτισμικός Πλουραλισμός	Τα άτομα αξιολογούνται ως μέλη διαφορετικών ομάδων σε όλους τους πολιτισμικούς τομείς	(K)	(K + E)	(E)	(E + K)
(II)	Εσωτερικός Πολιτισμικός Πλουραλισμός	Τα άτομα αξιολογούνται ως μέλη διαφορετικών ομάδων	Κυρίως (K) με λιγότερο (K + E)	Κυρίως (K + E) με λιγότερο (K)	Κυρίως (E) με λιγότερο (E + K)	Κυρίως (E + K) με λιγότερο (E)
(III)	Υβριδικός Μονοϊσμός	Όλοι αξιολογούνται ως μέλη μιας νέας υβριδικής ομάδας, άσχετα από την καταγωγή τους	(KE)	(KE)	(KE)	(KE)
(IV)	Κυρίαρχος Μονοϊσμός	Όλοι θεωρούνται μέλη της κυρίαρχης ομάδας, άσχετα από την καταγωγή τους	(K)	(K)	(K)	(K)

Η κοινωνική κατάσταση που χαρακτηρίζεται ως εξωτερικός πολιτισμικός πλουραλισμός (τύπος I, στον παραπάνω Πίνακα) αναφέρεται στον εθνοτικό διαχωρισμό, κατά τον οποίο τα μέλη των διαφορετικών εθνοτικών ομάδων δεν συνδυάζονται παρά μόνο με μέλη της δικής τους ομάδας, είτε λόγω του επικρατούντος κοινωνικού ήθους είτε λόγω νομικών περιορισμών. Μια τέτοια ακραία κατάσταση στην ουσία δεν μπορεί να ισχύσει και συνεπώς, τουλάχιστον στο επίπεδο του δευτερογενούς κοινωνικού συστήματος, υπάρχει κάποια επαφή των εθνοτήτων με την κυρίαρχη ομάδα (K+E).

Στον εσωτερικό πολιτισμικό πλουραλισμό (τύπος II) ισχύει η θεώρηση των διάφορων πολιτισμικών και κοινωνικών ομάδων ως σχετικά σταθερών αξιών και η ποικιλότητα αυτή αξιολογείται θετικά, γεγονός που ενισχύει τη συμμετοχή των μελών των διάφορων εθνοτήτων στα δρώμενα της κυρίαρχης κοινωνίας.

Στην περίπτωση του υβριδικού μονοϊσμού (τύπος III) όλα τα μέλη μιας κοινωνίας θεωρούνται ότι ανήκουν σε μια υβριδική κουλτούρα κοινή για όλους και όλες. Εφόσον όλες οι διαφορές κρίνονται άσχετες ή ασήμαντες, έμφαση δίνεται στα ατομικά χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου. Τέλος, στο μοντέλο του κυρίαρχου μονοϊσμού (τύπος IV) όλα τα μέλη της κοινωνίας, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους, θεωρούνται ότι ανήκουν στο κυρίαρχο κοινωνικό σύνολο.

Ο Smolicz (1979) προτείνει τρεις πιθανές προσεγγίσεις της κυρίαρχης ομάδας απέναντι στις οικονομικά υποδεέστερες μειονότητες σε μια εν δυνάμει πολυπολιτισμική, πλουραλιστική κοινωνία:

- A. Προσέγγιση της υπόταξης και του διαχωρισμού, κατά την οποία η μειονότητα στη μεγάλη της πλειοψηφία παραμένει περιχαρακωμένη και οι πολιτισμικές της διαφοροποιήσεις τονίζουν την κατωτερότητά της, ενώ δεν της δίνεται η ευκαιρία να αμφισβητήσει την πλειονότητα και τις αξίες της. Αυτή η στάση γίνεται αποδεκτή στην πλειονότητα, εφόσον α) η μειονότητα δεν ενέχει πολιτικούς ή στρατιωτικούς κινδύνους και αποκλείεται η πιθανότητα διεκδίκησης πολιτικής ή οικονομικής εξουσίας και β) τα μέλη της ομάδας ασχολούνται με εργασίες οι οποίες δεν προϋποθέτουν ιδιαίτερες ικανότητες, για την απόκτηση των οποίων θα απαιτούνταν κάποια πολιτισμική αφομοίωση. Αυτή η αντιμετώπιση επιτρέπει σε μικρό αριθμό μελών μειονοτήτων να προοδεύουν κοινωνικά, στο βαθμό που έχουν αφομοιωθεί με την κυρίαρχη ομάδα.
- B. Προσέγγιση της πολιτισμικής αφομοίωσης και του δομικού διαχωρισμού, η οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, είναι ιδιαίτερα ελκυστική στους Αγγλο-σάξονες και συνεπάγεται την πολιτισμική αφομοίωση και τον παράλληλο αναχαιτισμό της δομικής αφομοίωσης της μειονότητας, με την εξαίρεση κάποιων επιλεγμένων ατόμων που θεωρούνται ότι υιοθετούν την κυρίαρχη κοινωνική νόρμα. Βασικός στόχος αυτής της τάσης είναι η απορρόφηση των μελών των εθνοτικών μειονοτήτων στην οικονομική και βιομηχανική ζωή της χώρας, κυρίως στις χαμηλές θέσεις, έτσι ώστε:

- Να είναι περισσότερο μορφωμένα τα μέλη των κατώτερων ομάδων (γεγονός που εξυπηρετεί καλύτερα τη βιομηχανική οικονομία).
- Να εξασφαλίζεται η πολιτική ασφάλεια της κυρίαρχης ομάδας, εφόσον οι μειονότητες δεν έχουν πολιτισμική συνοχή και ισχυρούς δεσμούς με τη χώρα της καταγωγής τους.
- Να εξασφαλίζεται η «δημοκρατία», στο βαθμό που τα μέλη της μειονότητας μπορούν να ενταχθούν στην κυρίαρχη κουλτούρα και, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, να εξασφαλίσουν την κοινωνική τους άνοδο.

Γ. Προσέγγιση του πολιτισμικού και κοινωνικού μονοϊσμού, κατά την οποία επικρατεί πολιτισμική ενσωμάτωση και κοινωνική απορρόφηση, με τη θεωρηση ότι στα μέλη μιας κοινής κουλτούρας αποδίδεται η ίδια σημασία και ότι δεν υπάρχουν διακρίσεις που βασίζονται σε βιολογικούς ή πολιτισμικούς παράγοντες. Αν και η τρίτη αυτή προσέγγιση εξασφαλίζει καλύτερα την ισότητα από τις δύο προηγούμενες, οδηγεί, επίσης, στον αφανισμό των μειονοτικών πολιτισμικών ομάδων. Ο πολιτισμικός μονοϊσμός, όπως υποστηρίζει και ο ίδιος ο Smolicz (ό.π.), οδηγεί στην πτώχευση του πολιτισμικού δυναμικού μιας εν δυνάμει πλουραλιστικής κοινωνίας.

Με όποια από τις προτεινόμενες μορφές και αν διαμορφώνεται το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο, η επαφή των γλωσσών και των πολιτισμών μάς καλεί να οριοθετήσουμε καλύτερα τις έννοιες που μας αφορούν, δηλαδή την ταυτότητα και τη γλώσσα, αποδίδοντας το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού στις ίδιες τις εθνικές ομάδες που μας ενδιαφέρουν. Παρακάτω, θα αναφερθώ σε κάποιες χρήσιμες προτάσεις και διαπιστώσεις σχετικά με τα δύο αυτά κεντρικά ζητήματα, προτού αναφερθώ σε συγκεκριμένα ερευνητικά δεδομένα.

Ταυτότητα και Γλώσσα

Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Μααλούφ (1999: 18), η ταυτότητά μας είναι ό,τι μας κάνει να μην είμαστε ταυτόσημοι με κανέναν άλλο. Ο ίδιος αναλύει την έννοια της ταυτότητας, λέγοντας ότι αυτή συντίθεται από μια πληθώρα στοιχείων, τα οποία προφανώς δεν περιορίζονται σε όσα αναγράφονται στα επίσημα αρχεία. Οι περισσότεροι άνθρωποι καταρχήν εντάσσονται σε κάποια θρησκευτική παράδοση, έχουν μια εθνικότητα, καμιά φορά δύο, ανήκουν σε μια εθνική ή γλωσσική ομάδα, έχουν οικογένεια, με περισσότερα ή λιγότερα μέλη, επάγγελ-

μα, κοινωνική θέση, κάποιον κοινωνικό κύκλο κ.ά. Ακόμα, μπορούμε να ταυτι-
στούμε με μια αδελφότητα, ποδοσφαιρική ομάδα, ένα κόμμα ή, επίσης, μια ομά-
δα ατόμων με τα ίδια πάθη, ερωτικές προτιμήσεις, αναπηρίες ή προβλήματα. Η
βαρύτητα της κάθε ταύτισης ούτε σταθερή μπορεί να είναι ούτε σταθερά σημα-
ντική ή ασήμαντη. Κάθε φορά αγωνιζόμαστε και διεκδικούμε την πτυχή εκείνη
της ταυτότητάς μας την οποία νιώθουμε ή θεωρούμε πιο σημαντική στην εκάστο-
τε δεδομένη στιγμή ή στάδιο της ζωής μας. Το οικογενειακό και κοινωνικό μας
περιβάλλον, με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο, συμβάλλει αποφασιστικά στις
στάσεις, τις επιλογές και τις ιδεολογικές μας θέσεις, οι οποίες, σε συνάρτηση με
τη δυναμική της κοινωνίας όπου ζούμε, μας οδηγούν να διεκδικήσουμε τα ζητή-
ματα της ταυτότητάς μας που μας αφορούν περισσότερο κάθε φορά.

Από τις πολλαπλές προαναφερθείσες υπαγωγές μας, ξεχωρίζουμε τη γλώσσα
ως μία από τις πιο καθοριστικές παραμέτρους της ταυτότητάς μας, ενώ ταυτόχρο-
να αυτή αποτελεί το σημαντικότερο εργαλείο της επικοινωνίας μας με τους συ-
νανθρώπους μας (Fishman 1989: 24-33). Μελέτες στο χώρο της ελληνόφωνης, και
όχι μόνο, διασποράς (Tsokalidou 1994: 246, Τάμης 2001: 220) προτείνουν ότι η
γλώσσα των μεταναστών/-στριών αποτελεί το εφαλτήριο της πολιτισμικής ταυτό-
τητας και ιδιαιτερότητάς τους. Η ελληνόφωνη διασπορά, συγκεκριμένα, χαρακτη-
ρίζεται από υψηλό δείκτη γλωσσικής διατήρησης, ακόμα και σε περιπτώσεις όπου
απουσιάζει η ενεργός συνδρομή της επίσημης Ελλάδας, όπως, χαρακτηριστικά,
συμβαίνει στις ελληνόφωνες εστίες της Μέσης Ανατολής (Τσοκαλίδου 2000).

Είναι προφανές ότι, για να ενταχθούμε σε μια χώρα υποδοχής και να έχουμε
προσβάσεις στα αγαθά που μπορεί να μας προσφέρει, θα πρέπει να μάθουμε
όσο το δυνατόν καλύτερα και γρηγορότερα τη γλώσσα της. Η γνώση, όμως, της
κυρίαρχης γλώσσας για τους μετανάστες και τις μετανάστριες δεν καλύπτει όλες
τους τις ανάγκες, τόσο τις επικοινωνιακές όσο και τις σχετικές με την ταυτότητά
τους. Μια διέξοδο από το δίλημμα αυτό μπορεί να δώσει η έννοια και η πρακτι-
κή της γλωσσικής και πολιτισμικής αμοιβαιότητας (Μααλούφ 1999: 58), σύμφω-
να με την οποία όσο πιο πολύ διαποτιζόμαστε με τον πολιτισμό της χώρας που
μας έχει υποδεχτεί τόσο πιο πολύ θα μπορέσουμε να τη διαποτίσουμε με τον δι-
κό μας και όσο πιο πολύ οι μετανάστες/-στριες νιώθουν πως ο πολιτισμός της χώ-
ρας καταγωγής τους γίνεται αντικείμενο σεβασμού, τόσο πιο ανοιχτοί/-ές θα εί-
ναι απέναντι στον πολιτισμό της χώρας που τους υποδέχεται. Αντίστοιχα, μα-
θαίνουμε καλύτερα την άλλη γλώσσα όταν νιώθουμε ότι και η δική μας γίνεται

σεβαστή, χωρίς να θεωρούμε ότι προδίδουμε την ιδιαίτερη ταυτότητά μας. Επίσης, η γνώση μιας γλώσσας βοηθάει την κατάκτηση μιας δεύτερης ή τρίτης, ενώ η διγλωσσία που προκύπτει γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στις διαφορετικές γλωσσικές ομάδες σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

Η διγλωσσία, όμως, πέρα από τις επικοινωνιακές δυνατότητες, έχει σχέση και με την ευρύτερη γλωσσική πολιτική που υιοθετείται από την κάθε χώρα υποδοχής μεταναστών/-τριών. Οι αρχές πάνω στις οποίες βασίζεται η γλωσσική πολιτική μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας έχουν ιδιαίτερη σημασία, στο βαθμό που οι πολιτικές τους προεκτάσεις αφορούν τις ζωές και το μέλλον των ποικίλων εθνοτικών ομάδων. Μια σημαντική περίπτωση πολυπολιτισμικής κοινωνίας αποτελεί η αυστραλιανή. Το 1982 (Clyne 1991: 218-221) ανοιχτή κοινοβουλευτική έρευνα στην Αυστραλία κατέληξε στις ακόλουθες αρχές μιας ολοκληρωμένης εθνικής γλωσσικής πολιτικής:

1. Τη διασφάλιση της ικανότητας χρήσης της κυρίαρχης γλώσσας,
2. τη διατήρηση και ανάπτυξη των γλωσσών των μεταναστών/τριών, προστατεύοντας τον γλωσσικό πλούτο της χώρας,
3. την εξασφάλιση ευκαιριών σε όλα τα παιδιά για την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας και
4. την παροχή υπηρεσιών σε όλες τις κοινοτικές γλώσσες της χώρας.

Η πρώτη αρχή αναφέρεται στο δικαίωμα του κάθε πολίτη μιας χώρας να έχει επαρκή γνώση της γλώσσας που θα του εξασφαλίζει το καλύτερο δυνατό επίπεδο ζωής, το δικαίωμα στη μόρφωση και προσβάσεις σε όλο το φάσμα της δημόσιας ζωής. Προϋποθέτει, κατά κάποιον τρόπο, την τέταρτη αρχή, σχετικά με τις πρωτοβουλίες της χώρας υποδοχής που καθιστούν τις παροχές της προσιτές σε όλα τα μέλη των εθνοτικών κοινοτήτων. Η δεύτερη αρχή συνδυάζεται με την προηγούμενη συζήτηση για την ταυτότητα των μεταναστών/-τριών, έκφραση της οποίας αποτελούν οι επιμέρους γλώσσες τους, και παραπέμπει στη δημιουργία συνθηκών γλωσσικής και πολιτισμικής αμοιβαιότητας. Προς την ίδια κατεύθυνση μας προτρέπει και η τρίτη αρχή, δηλαδή η εξασφάλιση ευκαιριών για την εκμάθηση μιας δεύτερης γλώσσας. Εδώ μπορούμε να συμπληρώσουμε ότι, για τα δεδομένα της Ελλάδας, θα ήταν χρήσιμη η εκμάθηση και μιας τρίτης γλώσσας, εκτός από τις ισχυρές (αγγλικά, γαλλικά κ.ά.) των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με στόχο τη δημιουργία γέφυρας επικοινωνίας με τις εθνοτικές κοινότητες

της χώρας μας. Η επιλογή μπορεί να γίνεται σύμφωνα με τη γεωγραφική περιοχή του κάθε σχολείου και τη δημογραφική του σύνθεση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι από τα σχετικά ερευνητικά δεδομένα που αφορούν τις μη ελληνόφωνες κοινότητες στη χώρα μας, και ειδικότερα τα παιδιά των μεταναστών/-στριών που φοιτούν σε ελληνικά δημοτικά σχολεία (Tsokalidou 2005), προκύπτει ότι ο όρος που χρησιμοποιείται ευρέως για να τα χαρακτηρίσει είναι ο όρος «αλλόγλωσσα παιδιά». Θεωρούμε ότι αυτός είναι, τουλάχιστον, ανεπαρκής, με το δεδομένο ότι τα παιδιά αυτά ανήκουν σε κάποια μορφή διγλωσσίας, πρώιμη ή όψιμη, δυναμική ή παθητική, και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να χαρακτηρίζονται ως «δίγλωσσα». Η διγλωσσία, και όχι η «αλλογλωσσία», των παιδιών και των κοινοτήτων τους είναι αυτή που έχει μεγαλύτερη σημασία, τόσο στο πλαίσιο της εκπαίδευσης όσο και σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Μέσα από την ενασχόλησή μας με τη διγλωσσία τονίζουμε τις δυνατότητες των παιδιών, των οικογενειών και των κοινοτήτων τους, ενώ, ταυτόχρονα, γεφυρώνεται το γλωσσικό και πολιτισμικό χάσμα ανάμεσα στα μέλη των εθνοτήτων και της κυρίαρχης ομάδας. Αντίθετα, η προσέγγιση που εκφράζεται μέσα από τους όρους «αλλόγλωσσα παιδιά» και «αλλόγλωσσες κοινότητες» δεν εκφράζει τις (δι)γλωσσικές τους δυνατότητες, ισοπεδώνει τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις των ποικίλων εθνοτικών ομάδων και, τέλος, εντείνει τις όποιες διαφορές τους από τα μέλη της κυρίαρχης κοινωνίας (παραπέμπει στη διχοτομική θεώρηση: εμείς και όλοι οι «άλλοι»).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στο ζήτημα της γλώσσας της διασποράς εμπεριέχονται προσωπικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράμετροι. Παρακάτω θα επιχειρήσουμε να δούμε πώς τα ζητήματα αυτά εκφράζονται από τα ίδια τα μέλη των κοινοτήτων της ελληνικής διασποράς, εστιάζοντας στη σχέση τους με τη γλώσσα.

Στον παρόντα τόμο περιλαμβάνονται κείμενα γνωστών ερευνητών και ερευνητριών που επιχειρούν να αναδείξουν, μέσα από τη μελέτη της γλώσσας και της λογοτεχνίας, ζητήματα ταυτότητας με αφετηρία το πλαίσιο της ελληνικής διασποράς. Κάθε κείμενο, μέσα από την εμπειρία και σκοπιά του/της συγγραφέα του, διαφωτίζει τη σύνδεση της γλώσσας και της λογοτεχνίας με τα ποικίλα ταυτοτικά θέματα, τα οποία χαρακτηρίζονται από πολύπλοκες και συχνά αντιφατικές διαδικασίες βίωσης της πραγματικότητας, ειδικά όταν αυτή διαμορφώνεται σε συνθήκες γλωσσικής και πολιτισμικής επαφής.

Το πρώτο μέρος του τόμου περιλαμβάνει κείμενα που αφορούν τη γλώσσα και την ταυτότητα στο πλαίσιο της ελληνικής διασποράς. Τα κείμενα παρέχουν μια χρήσιμη, ιδιαίτερα για την ελληνική βιβλιογραφία, συλλογή από προβληματισμούς και προσεγγίσεις που αφορούν πλήθος ελληνόφωνων καινοτήτων της διασποράς καθώς και θέματα της εθνογλωσσικής ζωικότητας. Το δεύτερο μέρος του τόμου περιλαμβάνει κείμενα που αφορούν τη λογοτεχνία, μέσα από τα οποία προβάλλονται προβληματισμοί και αναζητήσεις γύρω από τις έννοιες της ταυτότητας και της ετερότητας.

Ο τόμος αυτός απευθύνεται σε ερευνητές/-τριες, μελετητές/-τριες θεμάτων που άπτονται της ελληνικής διασποράς, της ελληνοφωνίας, της ελληνικής λογοτεχνίας, της ταυτότητας, γενικότερα, αλλά και σε όλους όσους ενδιαφέρονται για τα θέματα της πολυπολιτισμικότητας, της διγλωσσίας και της μετανάστευσης, σε παγκόσμιο ή τοπικό επίπεδο.

Η **Ρούλα Τσοκαλίδου** είναι λέκτορας στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, όπου διδάσκει αντικείμενα που αφορούν την κοινωνιογλωσσολογία, την επαφή των γλωσσών και τις εφαρμογές στην εκπαίδευση.

Η **Μαρίτα Παπαρούση** είναι λέκτορας στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, όπου διδάσκει Νεοελληνική Λογοτεχνία.

ISBN 960-375-848-5

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3848